

УДК 332.142.2

О. І. Іляш,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Львівської комерційної академії

СУТНІСНО-ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

У статті визначено місце регіону в системі моніторингу соціально-економічного розвитку держави у контексті забезпечення соціальної безпеки; систематизовано основні небезпеки соціальної складової регіонального розвитку; складено загальну схему структури дослідження соціальної безпеки регіону; запропоновано сутнісні характеристики категорій соціальної безпеки.

Ключові слова: соціальна безпека, регіон, соціальні загрози, соціальна політика, регіональна політика, соціально-економічний розвиток.

О. И. Иляш

СУЩНОСТНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА

В статье определено место региона в системе мониторинга социально-экономического развития государства в контексте обеспечения социальной безопасности; систематизированы основные угрозы социальной составляющей регионального развития; представлена общая схема структуры исследования социальной безопасности региона; предложены существенные характеристики категорий социальной безопасности.

Ключевые слова: социальная безопасность, регион, социальные угрозы, социальная политика, региональная политика, социально-экономическое развитие.

O. I. Ilyash

ESSENCE AND TIPOLOGIC CHARACTERISTICS OF REGION'S SOCIAL SAFETY

In this article, the place of region in the system of monitoring of socio-economic development of the state in the context of providing of social safety is determined; the basic dangers of social constituent of regional development are systematized; the general chart of structure of social safety research of crash-worthregion is made; essence descriptions of social safety categories are offered.

Key words: social safety, region, social tension, social policy, regional policy, socio-economic development.

Постановка проблеми. Побудова та ефективне функціонування системи соціальної безпеки безпосередньо залежить від змісту і спрямування соціальної політики. У рамках ефективного розвитку національного господарства формуються соціальні орієнтири, визначаються національно-державні пріоритети у сфері безпеки, створюється правовий фундамент, що регламентує принципи роботи та межі компетенції спеціальних органів захисту на різних рівнях ієрархії управління економікою: держави, регіону, сектору економіки, окремого підприємства, особи.

Економічне піднесення 2001–2007 рр. не спричинило істотного покращення ситуації на регіональному рівні. Як і раніше, продовжують поглиблюватися регіональні відмінності соціально-економічного розвитку. Тому в наш час актуальною залишається проблема вивчення людських ресурсів в аспекті територіальної мінливості їх потенціалів та впливу на рівень соціальної безпеки. З другого боку, регіон, як частина країни, відмінний від суміжних територій за природно-географічними, соціально-економічними, демографічними, національно-культурними та іншими ознаками, він володіє значним обсягом і потенціалом людських ресурсів, що зумовлює конкретну територіальну спрямованість наукових пошуків.

Проблеми забезпечення соціальної безпеки регіону набувають особливої гостроти й через існування таких причин, як: високий рівень загроз здоров'ю людині у сфері екологічної безпеки, про що свідчить зростання захворюваності населення в регіонах із високим рівнем забруднення навколишнього середовища; низький рівень та якість життя населення регіонів, недостатність доходів для повноцінного харчування, відпочинку, якісного медичного обслуговування; несприятливі житлово-побутові умови; низький рівень матеріально-технічного, інформаційного забезпечення системи освіти; поширення дитячого безпритульності; відставання освітньо-професійних й інтелектуальних параметрів населення від вимог сучасного суспільного та регіонального розвитку; виникнення ризиків в освітньо-інтелектуальному розвитку, що обумовлено недостатнім державним фінансуванням освіти; збільшення виробничого і побутового травматизму, смертності, захворюваності, вбивств, самогубств; втрата людського й трудового потенціалу регіонів унаслідок міграції населення; недосконалість законодавства у соціальній сфері стосовно людського розвитку регіонів тощо.

Перешкоди створенню сприятливих умов для розвитку та зміцнення соціальної безпеки регіонів України

необхідно визнати системними через відсутність достатньої уваги цьому питанню з боку як центральних, так і регіональних органів державного управління, а також недосконалість регіональної політики. Як наслідок, створюється загроза подальшому ефективному розвитку регіонів. Таким чином, визначення рівня соціального напруження в регіоні є першочерговим завданням, до вирішення якого має бути залучено широке коло вчених і фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу нашого дослідження склали праці вчених у галузі економічної теорії, серед яких: Г. Башнянин, В. Базилович, Р. Васильєв, І. Вернадський, Дж. К. Гелбрейт, Дж. Кейнс, К. Еклунд, С. Злупко, І. Коропецький, Х. Ламперт, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. С. Мілль, Г. Мюрдаль, П. Самуельсон, В. Сенчагов, В. Феценко, Й. Шумпетер, Ю. Яковець, Ю. Яременко та ін.

Вагомим внеском у вирішення проблем безпеки держави є праці таких зарубіжних учених, як Дж. Барбер, Л. Біркен, К. Гудвіал, К. Девіс, Р. Леонард, Т. Лоурі, У. Семюелс, концепції соціологічного пояснення О. Конта, Е. Дюркгейма, соціальної диференціації Р. Спенсера, соціальної стратифікації М. Вебера, Т. Парсонса, Е. Шилза, вчення про соціальну рівновагу суспільства В. Парето.

Серед російських авторів, які у своїх дослідженнях приділяють значну увагу визначенню місця та ролі соціальної компоненти національної безпеки, доцільно виділити М. Арсентьєва, І. Богданова, О. Буркіна, Н. Ващекіна, А. Возженікова, В. Грачова, В. Добренькова, В. Іванова, В. Кузнєцова, В. Ковальова, О. Прохожева, Т. Тощенко, А. Урсула, Г. Чуфріна, Р. Яновського та ін.

Проблемам, пов'язаним із забезпеченням макроекономічної рівноваги у сфері національної безпеки, стійкого соціально-економічного зростання та соціальної безпеки на державному і регіональному рівнях, присвятили свої дослідження такі відомі вітчизняні науковці, як С. Бандур, Д. Богиня, О. Бугуцький, Л. Богущ, О. Волощук, Т. Васильців, В. Геєць, О. Давидюк, М. Долішний, С. Дорогунцов, Л. Ільчук, В. Кириленко, Г. Купалова, В. Куценко, Е. Лібанова, В. Новікова, О. Позняк, С. Полякова, Г. Онікієнко, Ю. Порохнявий, Т. Поснова, В. Паламарчук, У. Садова, Л. Семів, В. Скуратівський, Г. Пастернак-Таранушенко, Л. Черенько, Л. Шевчук, Л. Шепотько, В. Юрчишин та ін.

Слід зазначити, що в існуючих наукових розробках висвітлюються вкрай важливі аспекти впливу соціальних факторів на безпечний суспільний розвиток, виділяються ті чи інші аспекти формування соціальної безпеки через інструменти соціальної політики держави. Однак певною мірою відсутнє комплексне відображення теорії та методології оцінки рівня соціальної безпеки на рівні регіону. Можна також констатувати недостатню розробленість проблем розвитку і трансформації окремих соціальних детермінант у загрози національній безпеці. Необхідність поглибленого дослідження окресленої проблематики актуалізується відсутністю відповідного комплексного теоретико-методологічного дослідження.

Мета статті. Практика регіонального управління потребує розробки науково-методичних підходів до вирішення проблеми безпеки як комплексної, інтегральної характеристики, що визначає параметри життєздатності соціально-економічних структур у процесі глобальних та локальних трансформацій. Враховуючи вищезазначене, метою нашого дослідження є комплексне наукове обґрунтування теоретичних і прикладних за-

сад становлення нової парадигми соціальної безпеки регіону та систематизації небезпек з урахуванням рушійних сил, характеру сучасних трансформаційних процесів і загроз розвитку соціальної сфери на внутрішньо-регіональному рівні; визначення наукових передумов становлення системи соціальної безпеки, які характеризуються певним ресурсним потенціалом, необхідним для її розширеного відтворення. Важливим моментом є обґрунтування системно-структурного підходу до визначення сутності соціальної безпеки та розробка концептуальної моделі дослідження системи соціальної безпеки на регіональному рівні.

Основні результати дослідження. Сучасна концепція сталого соціально-економічного розвитку має базуватися на принципах ефективної взаємодії із зовнішнім середовищем, враховувати нові цільові орієнтири національної безпеки суспільства і забезпечувати використання довгострокових стратегій соціального розвитку регіонів.

Вирішення завдань щодо забезпечення стійкого економічного та соціального зростання неможливе без визначення пріоритетних напрямів просторового розвитку держави, врахування його географічних характеристик і особливостей адміністративно-територіального устрою. Політика держави зі створення умов та стимулів для стійкого соціально-економічного зростання повинна брати до уваги просторові й регіональні аспекти соціально-економічного розвитку. Іншими словами, вона має бути, перш за все, орієнтована на вирішення регіональних соціально-економічних проблем.

Досягнення вказаної мети потребує функціонування єдиної системи моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів, створення системи поширення та обміну даних про показники регіонального соціально-економічного розвитку. Така система моніторингу дозволить кожному регіону отримувати необхідну інформацію і сприятиме ухваленню ефективних управлінських рішень щодо регіонального соціально-економічного розвитку.

При цьому важливо визначити роль та місце регіону в національній економіці. Ми розглядаємо регіон, з одного боку, як самостійну систему із властивими їй особливостями і характеристиками, а з другого – як один із елементів соціально-економічної системи держави, якій притаманний ряд системних властивостей, як-от єдність, самостійність, багатофункціональність, взаємозалежність та ін.

Якщо визнати, що регіон є складним соціально-економічним утворенням, то, за законами відтворення, сталість його розвитку забезпечується завдяки збереженню відтворювальної цілісності системи соціальної безпеки.

Останнім часом у західній науковій літературі виникла нова тенденція в інтерпретації поняття «регіон». Наприклад, російський учений у сфері досліджень регіоналістики А. Гранберг стверджує, що регіон – це територія, яка відрізняється від інших низкою ознак і має певну цілісність та взаємозв'язок складових елементів [4, с. 16].

Дещо по-іншому підходять до визначення регіону Г. Гутман, О. Міроєдов і С. Федін. Вони визначають регіон як територіальне утворення, що має чітко окреслені адміністративні кордони, у межах яких відтворюються соціальні та економічні процеси із забезпечення життєдіяльності населення, що обумовлені його місцем у системі територіального і суспільного розподілу праці [5, с. 12].

Н. Гоффе у визначенні терміну «регіон» основну увагу приділяє його соціальній складовій, говорячи, що це не тільки адміністративно-територіальна одиниця. Перш за все – це люди, які мешкають на його території і утворюють певну історико-культурну спільноту із притаманними лише їй складом характеру, укладом життя, власними уявленнями про те, як мають вирішуватися ті чи інші проблеми [3, с. 56]. Власне тому ми вважаємо, що соціальний аспект, на якому робить наголос науковець, є надзвичайно важливим у методології сучасних регіональних досліджень соціальної безпеки.

У вітчизняній науковій літературі також існує багато підходів до визначення змісту поняття «регіон». Найбільш узагальненим є трактування його як території зі специфічними природнокліматичними та економічними умовами і характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил, що враховує демографічні, історичні та соціальні особливості, розвиток якої здійснюється на основі економічних законів, у результаті чого формуються специфічні економічні відносини [7, с. 164].

Проаналізувавши сучасні погляди науковців на проблеми регіону, ми вважаємо, що характеру і основним завданням нашого дослідження найбільшою мірою відповідає системне визначення регіону, сформульоване Я. Хоменко. Дослідниця розглядає регіон як соціально-економічну систему, під якою пропонує розуміти засновану на здатності до саморозвитку та відтворення сукупність певним чином взаємопов'язаних інституціональної, економічної і соціальної компонент, що перебувають у постійній взаємодії [10, с. 49].

Спіраючись на зазначене трактування регіону й досліджуючи його криз із призму безпеки, можна запропонувати нову парадигму в теорії регіонального розвитку, у якій змінюється як фокус дослідження, так і його методичне забезпечення. Цільовим орієнтиром у цьому контексті є створення сприятливого, прозорого та передбачуваного правового й економічного поля для реалізації громадянами права на безпеку, що є невід'ємною компонентою належного соціально-економічного розвитку держави та її національної безпеки, а також пріоритетною функцією органів державного управління в умовах ринкової економіки. Соціальна безпека регіонального розвитку має бути підґрунтям як зміцнення соціальної безпеки держави, так і стабільного розвитку регіонів та добробуту громадян.

Усвідомлення місця регіону як соціально-економічної системи в контексті забезпечення соціальної безпеки дозволяє глибше проаналізувати основні складові безпеки регіону.

На наш погляд, безпека регіону як соціально-економічної системи, у контексті забезпечення соціальної безпеки, складається із інституціональної, економічної та соціальної компонент. Під компонентами слід розуміти складові системи, які беруть безпосередню участь і забезпечують розвиток усіх процесів її життєдіяльності та характеризуються певним ресурсним потенціалом, необхідним для розширеного відтворення цієї системи.

Інституціональна компонента містить низку управлінських, регуляторних, саморегуляторних способів і форм діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень та дій, які втілюються в соціально-економічних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, балансування соціальних інтересів людини, соціальних груп суспільства, досягнення соціальних цілей, вирішення соціальних завдань, формування

соціальних цінностей. Ця компонента забезпечує безпеку власності та влади, ринкової інфраструктури, її формальних і неформальних інститутів. Основні параметри функціонування інституціональної компоненти задає зовнішнє середовище, і тому результат її діяльності знаходиться поза межами контролю системи.

Економічна компонента, своєю чергою, представлена сукупністю продуктивних сил суспільства, поєднаних відповідним чином завдяки системі виробничих і соціально-економічних відносин з метою забезпечення розширеного відтворення. Її основними елементами є суб'єкти господарювання та установи, які їх обслуговують і діяльність яких спрямована на створення соціально-економічних умов для розвитку суспільства та задоволення його потреб [10, с. 43].

Соціальна компонента, яка становить для нас найбільший інтерес, являє собою сукупність державних і недержавних установ, організацій, інститутів та агенцій, які визначають умови відтворення соціуму, забезпечують науково-технічний, гуманітарний і соціальний розвиток суспільства та створюють необхідну для всебічного розвитку особистості безпеку життєдіяльності й навколишнього середовища.

Наведені вище компоненти постійно взаємодіють між собою і відтворюють таку специфіку регіонального розвитку, як пріоритетність соціальної компоненти соціально-економічної системи. У разі ефективного і раціонального розвитку системи її соціальна безпека не порушується, а соціальна компонента може своєчасно відновлювати свої втрачені властивості. Якщо ж припустити межі між економічною та соціальною компонентами порушуються, то не зберігається баланс системи, і вона втрачає сталість. Тому необхідно формувати й підтримувати належні умови для забезпечення соціальної безпеки регіону.

Сьогодні загальновідомим є той факт, що всі регіони України продовжують зіштовхуватися з великою кількістю соціальних та економічних проблем, здатних перетворитися на реальні загрози безпеці країни. Зростання труднощів у всіх регіонах України, зумовлених нерівномірним економічним розвитком, посиленням соціальної диференціації, погіршенням умов життєдіяльності, відсутністю єдиного соціального простору по всій території країни через недотримання мінімальних соціальних стандартів визначили потребу активізувати аналіз і дослідження соціальної складової національної безпеки.

В окресленому контексті привертає увагу теорія регіонального дослідження соціальної складової безпеки у працях С. Барзілова, Е. Барябіна, М. Волгіна. Наприклад, М. Волгін дає визначення терміну «соціальна безпека» на регіональному рівні як «стану і характеристики ступеня досягнення оптимального рівня безпеки (у кожному поточний момент та в майбутньому) функціонування, відтворення і розвитку соціальної системи регіону, що забезпечується сукупністю державних та суспільних заходів: політичних, правових, економічних, ідеологічних, організаційних і соціально-психологічних; зберігається існує у суспільстві конституційний устрій, соціальна стабільність, не припускається їх послаблення й, тим більше, підрив» [16, с. 64].

На думку М. Дзлієва та А. Урсул, соціальна безпека громадян окремого суспільного утворення є найважливішою передумовою забезпечення загальної соціальної безпеки держави.

У дослідженні В. Пшеничничкової соціальна безпека на регіональному рівні ототожнюється з категорією «якість життя населення регіону»; при цьому соціальна безпека розглядається як передумова розвитку соціальної сфери, що забезпечує її стійкий стан, оптимальне задоволення потреб, високу якість життя, створення сприятливого середовища для розвитку особи. Водночас, якість життя є лише індикатором, показником рівня соціальної безпеки держави, виявом задоволеності особи своєю життєдіяльністю і не повною мірою детермінується станом соціальної безпеки регіону, умовами, створеними суспільством, державою для забезпечення соціальної безпеки на рівні окремого регіону [14, с. 45].

Серед вітчизняних дослідників заслуговує на увагу наукова праця В. Куценко та Я. Остафійчук «Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект», у якій визначено, що стале економічне зростання і соціальний добробут населення повинні враховувати регіональні особливості та прогнозування тенденцій розвитку трудового потенціалу, соціальної сфери, ринку праці й зайнятості населення, міграційних потоків, обґрунтування цілісної концепції та стратегії сталого розвитку України і її регіонів в умовах трансформації економіки.

У цілому, методологія дослідження проблеми соціальної безпеки передбачає врахування наукових теорій філософії (як всезагального способу дослідження людської діяльності з передбаченням внутрішніх та зовнішніх загроз її здійсненню); психології (розкриття особливих потреб, мотивів безпечного розвитку) і системного аналізу, який виступає прикладною діалектикою та дозволяє розглядати соціальну безпеку регіону як складну систему, спрямовану на підготовку, обґрунту-

вання і вирішення проблем соціального, економічного та політичного характеру.

Зіставлення цих трьох наукових теорій дало нам змогу скласти загальну схему дослідження соціальної безпеки регіону (рис. 1).

Розглянемо основні структурні компоненти наведеної схеми дослідження.

Як відомо, потреби необхідні для нормальної життєдіяльності людини, соціальної групи, регіону й обумовлені розвитком соціально-економічної системи. Потреби ж соціальних суб'єктів – особистості, соціальних груп і суспільства у цілому – залежать від рівня розвитку окремого суспільного утворення, а також специфічних соціальних умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Відповідно мотивом забезпечення регіональної безпеки є створення механізму соціального захисту населення (з урахуванням структури, стану і тенденцій розвитку соціальної безпеки регіону), який містить складові соціальної інфраструктури.

Мотиви, своєю чергою, обумовлюють виникнення головної цілі (цілепокладання) досягнення належного рівня соціальної безпеки – формування сприятливого розвитку регіону з урахуванням особливостей регіонального управління соціальною сферою.

Процес цілевиконання також характеризується в кожному конкретному випадку своїм змістом, формами, засобами досягнення, специфічними методами і технологіями. У нашому дослідженні – це спосіб організації діяльності трудового потенціалу, доцільність функціонування якої зумовлюється внутрішньою необхідністю й зовнішніми можливостями розвитку соціальної сфери регіону, його міграційної та демографічної безпеки.

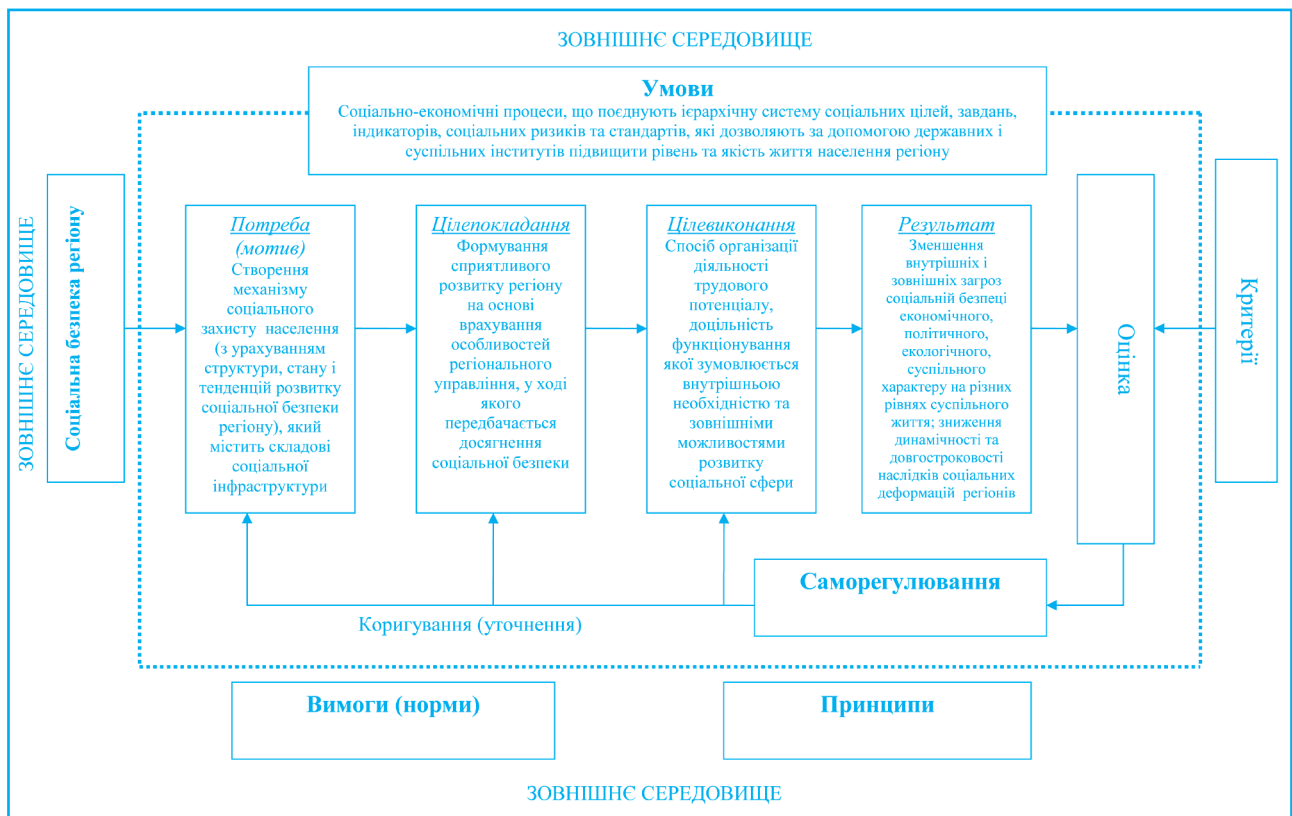

Рис. 1. Схема дослідження соціальної безпеки регіону

Джерело: Запропоновано особисто автором

Особливе місце у структурі дослідження соціальної безпеки регіону належить її носіям, тобто суб'єктам. Процеси, пов'язані з участю індивідуального суб'єкта, називаються саморегулюванням, а колективного – управлінням.

Аналіз забезпечення соціальної безпеки регіону як соціально-економічної системи потребує застосування

системного підходу, під яким ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних підсистем, елементів (у якій зміна одного зачіпає інтереси інших та/чи всіх елементів системи) і частин; суб'єктів управління та загальних механізмів прийняття рішень; спільної мети і завдань; функцій, засобів забезпечення інтересів системи, критеріїв і принципів її функціонування (рис. 2).

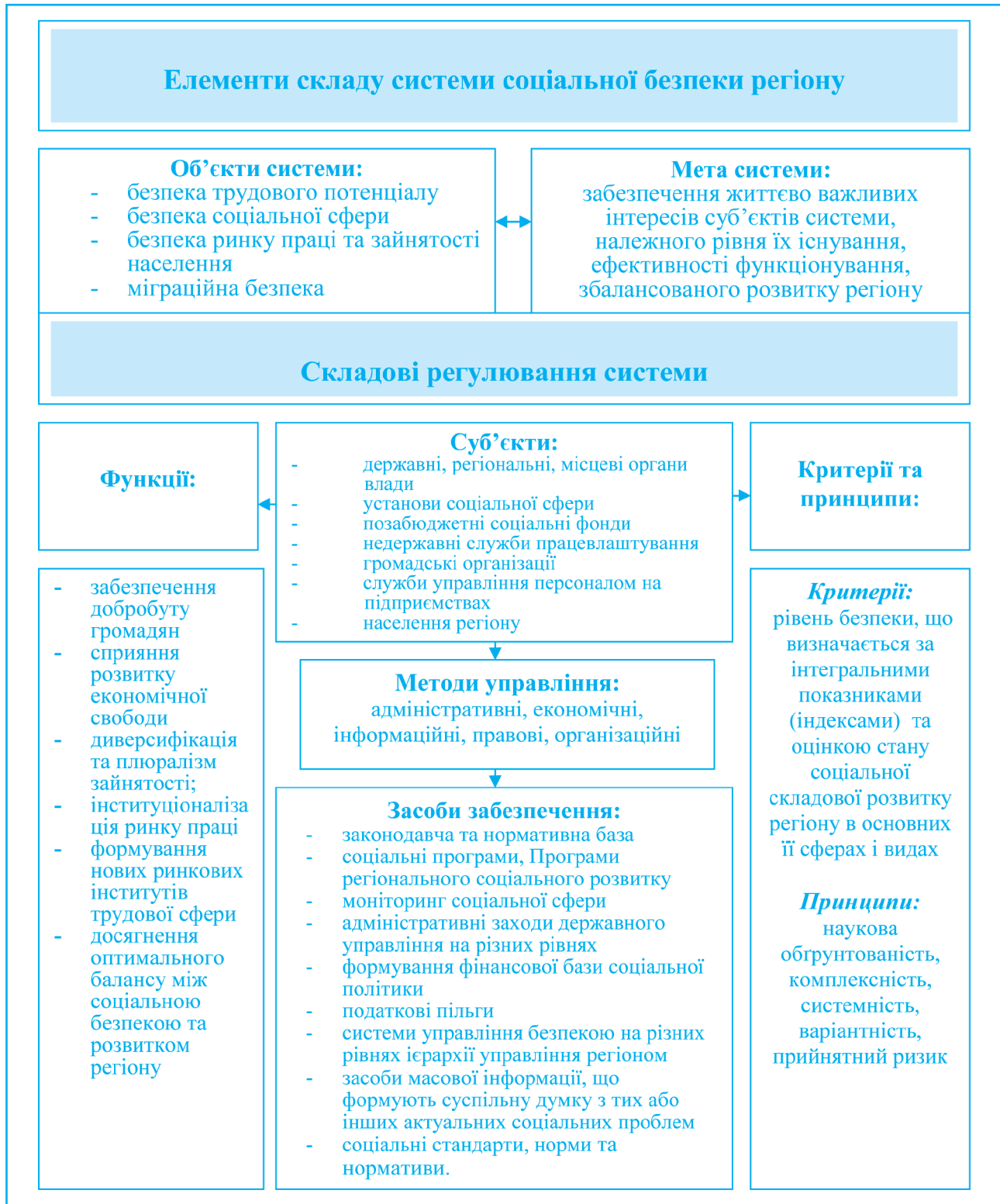

Рис. 2. Концептуальна модель забезпечення системи соціальної безпеки

Джерело: Запропоновано особисто автором

Згідно із запропонованим системним підходом, пріоритетними функціями суб'єктів управління соціальною безпекою регіону є:

- гармонізація розвитку суспільних відносин у регіоні;
- вирівнювання показників міжрегіонального соціально-економічного розвитку регіонів;
- стабілізація соціально-політичного устрою держави;
- забезпечення основних гарантованих державою соціально-економічних прав, і передусім регіональної зайнятості населення;
- зниження рівня криміналізації суспільних відносин у регіоні;
- розвиток галузей соціального комплексу;
- вплив на демографічні процеси в регіоні;
- підвищення добробуту громадян;
- сприяння розвитку економічної свободи;
- диверсифікація, плюралізм та інституціоналізація ринку праці;
- формування нових ринкових інститутів трудової сфери;
- досягнення оптимального балансу між соціальною безпекою і розвитком регіону.

Водночас, слід відзначити, що через конфлікт інтересів суб'єктів системи соціальної безпеки регіону (а також засобів досягнення цих інтересів) і вплив зовнішнього та внутрішнього середовища у сфері її забезпечення існує можливість виникнення певних небезпек. Вони зазвичай постають у таких царинах, як формування і відтворення трудового потенціалу, розвиток соціальної сфери в регіоні, функціонування ринку праці та зайнятості населення, міграція населення на державному і регіональному рівнях.

Як бачимо, усі виявлені небезпеки регіонального соціального розвитку знаходяться на перехрещенні економічних, соціальних, демографічних, регуляторних негараздів. У зв'язку із цим соціальну безпеку регіону необхідно розглядати як більш широку – порівняно із соціальною безпекою галузі, окремого підприємства та особи – економічну категорію, яка охоплює попередні дві й визначається рівнем соціальної безпеки на макрорівні. Відповідно можна виділити чотири групи функціональних складників соціальної безпеки: безпека трудового потенціалу, безпека соціальної сфери, безпека ринку праці та зайнятості населення, безпека міграційної безпеки. За умови досягнення оптимального рівня регіональної соціальної безпеки (у кожному поточний момент і в майбутньому) зазначені складники забезпечать належне функціонування, відтворення та розвиток регіону як соціально-економічної системи.

Висновки. Проведений нами аналіз дозволяє дійти висновку, що сутність соціальної безпеки на регіональному рівні доцільно розглядати у трьох аспектах:

- *по-перше*, як довгострокову мету: у нашому випадку соціальна безпека відповідатиме меті соціального розвитку регіонів;
- *по-друге*, як соціальну норму: у такому разі соціальна безпека виступатиме як соціальна цінність, інтегрована у вигляді базових норм в індивідуальну і колективну свідомість, регіональні та державні інститути;
- *по-третє*, як стан суб'єктів регіону і суспільства у цілому: такий підхід дає можливість оцінити стадії

безпеки на основі визначених якісних критеріїв, представлених у певних показниках (індикаторах) безпеки.

Таким чином, автором цієї статті зроблено спробу вирішити важливу науково-прикладну проблему – удосконалення теоретико-методологічних засад, обґрунтування стратегічних пріоритетів і засобів забезпечення соціальної безпеки регіону. На основі отриманих теоретико-методологічних та прикладних результатів можна виявити рівень небезпек і посилити захищеність регіонів України від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також мінімізувати соціальні ризики безпеки держави.

Література

1. Актуальні проблеми оцінки ризиків і загроз національній безпеці в контексті євроатлантичної інтеграції України: науково-інформаційний збірник / За ред. В. П. Горбуліна. – Вип. 9. – К. : ДП «НВЦ «Євроатлантикформ», 2005. – 224 с. – (Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України).
2. Глобалізація та безпека розвитку: монографія / [О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
3. Гоффе Н. Социальная составляющая экономического развития: региональный аспект / Н. Гоффе // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 5. – С. 53–61.
4. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики: учеб. для вузов / А. Г. Гранберг. – 3-е изд. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 495 с.
5. Гутман Г. В. Управление региональной экономикой / Г. В. Гутман, А. А. Мироедов, С. В. Федин; под ред. Г. В. Гутмана. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 176 с.
6. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: Методологія дослідження та забезпечення / О. П. Дзьобань. – Х. : Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Константа, 2006. – 438 с.
7. Економічна енциклопедія: в 3 т. / [Редкол.: Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – Т. 3. – 952 с.
8. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики): монографія / За наук. ред. д. е. н., проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина; РВПС України НАН України. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2008. – 818 с.
9. Куценко В. І. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект: монографія / В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук. – К. : Оріяни, 2005. – 400 с.
10. Методологічні засади формування політики сталого економічного зростання в регіоні: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 [Електронний ресурс] / Я. В. Хоменко; Н.-д. екон. ін-т М-ва економіки України. – К., 2009.
11. Минин Б. А. Возвратное право и социальная безопасность / Б. А. Минин. – М., 2000. – 198 с.
12. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи їх вирішення / О. Ф. Новікова. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
13. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
14. Пшеничникова А. Социальная безопасность как фактор развития качества жизни населения региона // Регионология. – 2008. – № 3. – С. 45–52.
15. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351.
16. U.S. National Security: A Framework for Analysis / Ed. by Kauffman, J. Mc. Kittrick, T. Leney. – Lexington (Mass), 1985. – 86 p.

Стаття надійшла до редакції 15 вересня 2010 року